

LATVIEŠU TEHNISKĀS INTELIGENCES VEIKUMS TERMINOLOĢIJAS JOMĀ LĪDZ LATVIJAS REPUBLIKAS IZVEIDEI

MĀRIS BALTIŅŠ*

Valsts valodas centrs / Latvijas Universitāte

Kopsavilkums. Rakstā apcerēta tehniskās terminoloģijas attīstība latviešu valodā līdz neatkarīgās valsts – Latvijas Republikas – proklamēšanai 1918. gadā. Par pirmajiem tehniskās terminoloģijas veidotājiem kļuva Tautiskās atmodas darbinieki, apcerot tolaik aktuālus tehniskus jaunievedumus (piemēram, Juris Alunāns (1832–1864) par telegrāfu 1860. gadā). Pārlicinoši vajadzības pēc tehniskiem terminiem kļuva redzamas pēc Otrās Baltijas lauksaimniecības izstādes, kad radās grūtības latviešu valodā aprakstīt izstādāmos eksponātus. Būtiski soļi terminoloģijas izveidē bija Rīgas Politehnikuma (RP) studentu Mikus Skruzīša (arī Skruzīšu Mikus; 1861–1905) iniciatīvai vākt tautā lietotos dažādu vienkāršu ierīču detaļu nosaukumus un Nikolaja Puriņa (arī Puriņu Klāvs; 1858–1935) ierosmei izdot pašizglītības līdzekļus celtniecībā («Būvskola») un mašīnbūvē («Mašīnu būvskola»). Pieaugot rūpniecībā nodarbināto latviešu īpatsvaram un tehnisko izglītību ieguvušo personu skaitam, palielinājās nepieciešamība veidot biedrības, kas rūpētos gan par tehnisko izglītību latviešu valodā, gan par nepieciešamajiem terminiem. Īpaši izceļama Baltijas Tehniskā biedrība (1906) un Latviešu izglītības biedrība (1908), kas izveidoja savas terminoloģijas komisijas. Būtiska nozīme terminoloģijas sistematizēšanai bija arī enciklopēdiskajām vārdnīcām, it īpaši Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas izdotajai konversācijas vārdnīcai (1903–1921). Pētījums veikts Latvijas Zinātnes padomes valsts pētījumu programmas projektā «Mūsdienu latviešu valodas lietojums un attīstība» (Nr. VPP-LETONIKA-2022/1-0001).

Atslēgvārdi: latviešu valoda, tehniskā terminoloģija, Tautiskā atmoda, Rīgas Politehniskais institūts, konversācijas vārdnīcas.

* Korespondējošais autors.

E-pasts: maris.baltins@vvc.gov.lv

© 2023 Māris Baltiņš. Izdevējs RTU Izdevniecība.

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* licenci CC BY 4.0.

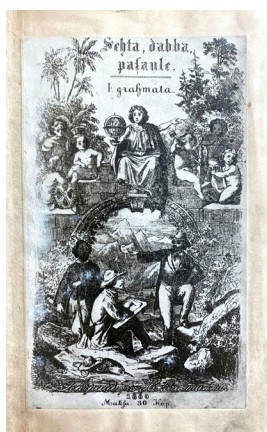
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Ievads

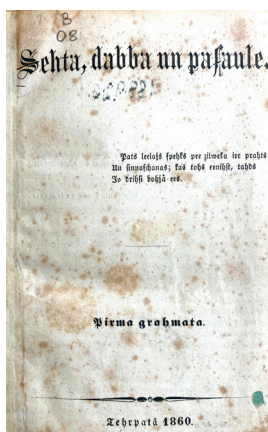
Latvijas Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas veiksmīgā izveide 1919. gadā bija iespējama, pateicoties tam, ka lielā latviešu sabiedrības daļā jau kopš 19. gadsimta vidus bija nostiprinājies viedoklis, ka bez izkoptas terminu sistēmas savā valodā nav iespējama modernas nācijas veidošanās. Latviešu presē ik pa laikam raisījās diskusijas par to, kā būtu jānotiek terminrades procesam, grāmatu recenzijās gandrīz vienmēr tika vērtēti lietotie termini un apzināti konkrētās jomās vēl trūkstošie. Reizumis speciālisti apvienojās darba grupās, kurās apsprieda atsevišķu nozaru terminus, bija arī vairāki mēģinājumi izveidot ilgstoši strādājošas terminoloģijas komisijas [1]. Tādēļ, pirms pievērsties Terminoloģijas komisijas darbībai, nepieciešama atkāpe, lai raksturotu jau esošās iestrādes tehniskās terminoloģijas jomā.

Latviešu terminoloģijas pirmsākumi

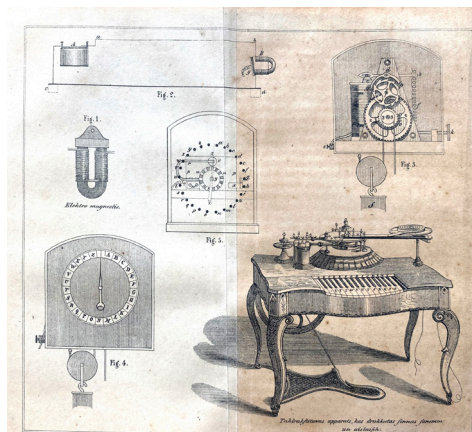
Jau 19. gadsimta 50. gadu otrajā pusē Tautiskās atmodas redzamāki darbinieki publicēja daudzus rakstus par dabaszinātņu problēmām, kuros tika skarti ne tikai vispārējie pasaules uzbūves principi, bet aprakstīta arī konkrētu ierīču uzbūve un tajās izmantotie tehniskie risinājumi. Dzejnieks, publicists J. Alunāns rakstu krājuma «Sēta, daba, pasaule» 1. sējumā (1. attēls) apraksta telegrāfa darbības principus [2].



(a)



(b)

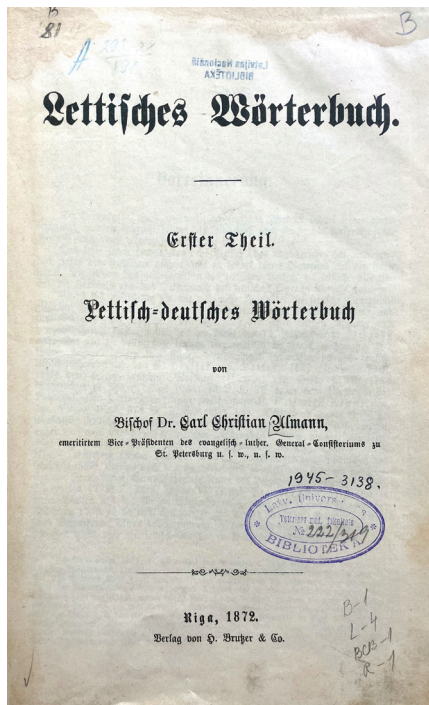


(c)

1. attēls. (a) Grāmatas «Sēta, daba un pasaule» vāks, (b) grāmatas «Sēta, daba un pasaule» titullapa, (c) telegrāfa apraksts (1860).

Aprakstot telegrāfa aparāta uzbūvi, tajā minēti tādi termini kā vadītājs, pozitīvīga jeb pastādama elektrība (kas pievelk), negatīvīga jeb navināma elektrība (kas atstumj), slēdzamās drātes, aptīstītas drātes (tinums), straumes apturētājs (slēdzis), galvanīga baterija, pārļabotas iegrozīšanas (papildierīces?), elektrīga tālrakstīšana, enkurs, rādītājs, zīmnesis, zīmdevis, drukājams aparāts, misiņa kūlens (vācu val. *Walze*) [2].

Grūtības ar dažādu tehnisku nosaukumu atveidi latviešu valodā kļuva skaidri pamanāmas 1871. gada vasarā, kad Rīgā tika organizēta Otrā Baltijas lauksaimniecības izstāde. Par spīti tam, ka šajā laikā bija jau sākusies māju iepirkšana un pakāpeniski veidojās pietiekami plašs latviešu gruntnieku slānis, kas bija augošs potenciālo pircēju slānis, viņu vajadzības nekādi nebija ievērotas, jo «ne pat izstādītu lietu saraksts jeb katalogs nebija Latviešu valodā drukāts, ne runājot par lietu virsrakstiem izstādē un dažām sludināšanām» [3]. Protams, izstādes rīkotāji varēja aizbildināties, ka tiem trūka vārdnīcu, kur meklēt latviskos apzīmējumus, jo esošās bija novecojušās, bet no jauna gatavotās (gan t. s. Krišjāņa Valdemāra (1825–1891) «Krievu-latviešu-vācu vārdnīca» [4], gan bīskapa Kārļa Kristiāna Ulmana (*Karl Christian Ulmann*; 1793–1871) «*Lettisches Woerterbuch*» (Latviešu vārdnīca; skat. 2. attēlu) nāca klajā tikai 1872. gadā, tomēr tas tikai apliecināja faktu, ka termini bija nepieciešami, bet to trūka.



2. attēls. «Lettisches Woerterbuch»
titullapa (1872).

Lai apliecinātu latviešu ieinteresētību par zemkopības izstādi un uzsvērtu latviešu valodas nepieciešamību šādos pasākumos, sabiedriskais darbinieks, uzņēmējs, žurnālists un viens no Rīgas Latviešu biedrības (RLB) dibinātājiem Rihards Tomsons (1834–1893) 1871. gada 10. jūnijā RLB namā šīs izstādes ietvaros organizēja zemkopju sapulci. Kopā ar vispārīgu iepazīstināšanu par izstādē redzamo («Izstādīšana un sarunāšanās par tiem uz šīs izstādes redzamiem un priekš mājas saimniecības jo vērā liekamiem zemkopības rīkiem, mašīnām, lopiem u. t. p.») tika nolasīti vēl četri referāti par lauksaimniecības aktualitātēm [5]. Būtiski uzsvērt, ka pēc sēdes katram tās dalībniekam aizsūtīja brošūru ar sēdes protokolu un referātu tekstiem.

R. Tomsons uzskatāms arī par savulaik plašākā apcerējuma par ķīmijas pamatiem latviešu valodā, kas ar nosaukumu «Bezorganiska ķēmija» daudz turpinājumos publicēts laikraksta «Darbs» 1875. un 1876. gada numuros, autoru. Ievadā pirms pievēršanās konkrētiem jautājumiem dots padoms, kā svešādo terminoloģiju apgūt: «Visus lūgtu katra numura teicienus pēc kārtas lasīt; jo citādi nākošo numuru rakstienos daudz nosaukumus un apzīmējumus nesaprastu; lūgtu tos jaunos vārdus labi vērā likt un ieradināties ar tiem apieties» [6]. No vispārīgākiem terminiem minēti, piemēram, vairojamās glāzes jeb mazuma skatekļi (lupas); savrupinātāji (izolatori); turpinātāji (strāvas vadītāji) un neturpinātāji (strāvu nevadošas vielas); atsvars (molekulmasa) un ekvivalentsvari (ekvivalence); izšķiru ceļš (analītīga metode; vācu val. *analytische Methode*) un salaidu ceļš (sintētīga metode; vācu val. *syntetische Methode*); kādība (kvalitēte; vācu val. *Qualität*) un cikkkādība (kvantitete; vācu val. *Quantität*); siltuma mērs (termometris); glāžu stobriņš (ierīte); vīna gars (vācu val. *Weingeist*); pirometrs (ugunsmērs; vācu val. *Pyrometer*) u. c. [6, 7]. To atzinīgi novērtēja inženieris tehnologs, Rīgas Politehniskā institūta (RPI) Ķīmijas nodaļas absolvents (1913) Augusts Ķešāns (1881–1954), jo tas ilgstoši bija plašākais raksts par ķīmiju un «zinātniskās terminoloģijas ziņā būs ietekmējis citus autorus» [8].

Tehniskā terminoloģija preses publikācijās un grāmatās

Tehniskās terminoloģijas attīstību kavēja nelielais publikāciju skaits, jo vispārēja rakstura laikrakstos un sabiedriski literāros žurnālos bija daudz vieglāk publicēt vispārējus rakstus par dabaszinībām, valodniecību vai jurisprudenci nekā tehniska rakstura darbus, kas iedziļinājās kādas inženierzinātņu nozares aktualitātēs. Tomēr, pieaugot gan to latviešu skaitam, kas bija studējuši inženierzinātnes vai citas

tehniskas nozares, gan pilsētu iedzīvotāju skaitam, arī interese par šiem jautājumiem pieauga.

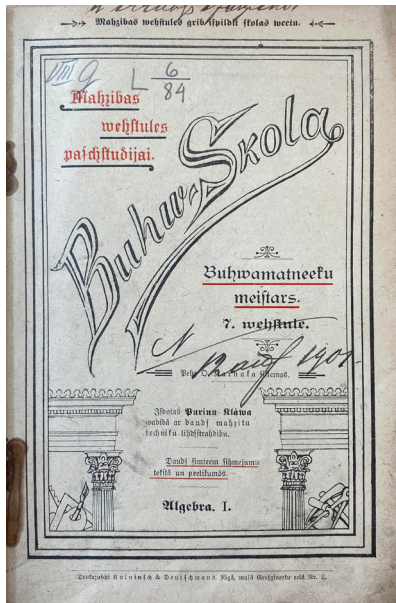
Kā spilgtu piemēru var minēt M. Skruzīti, kurš plašāk zināms kā folklorists, etnogrāfs un Sēlijas vēstures pētnieks. Pēc arhitektūras, ķīmijas un lauksaimniecības studijām RP viņš darbojās žurnālā «Austrums» un laikrakstā «Tēvija». Nepelnīti piemirsts, bet latviešu terminoloģijas vēsturē būtisks ir viņa 1894. gada raksts «Teknisku nosaukumu lietā». Pēc norādes, ka nu vairums zemkopju vairs nelieto spriguļus, mīstīkļus un vecos arkļus, bet gan modernākus rīkus, viņš norāda uz grūtībām rakstīt par tehniskām lietām terminoloģisku neskaidrību dēļ: «.. Katrs .. būs ievērojis, cik dažādi rakstnieki apzīmē kādu rīka daļu. Vācu «Welle» viens sauc par vārpstu, otrs par asi, trešais varbūt par velbomi (vācu val. *Wellbaum*), un tomēr katrs no abiem pirmiem nosaukumiem apzīmē ko sevišķu» [9]. Viņaprāt, šo nozaru terminoloģiju latviešu valodā varētu iedibināt, krājot mūsu seno un tagadējo darbarīku daļu nosaukumus: «Esmu pārliecināts, ka, savākot kopā visus stāvu (steļļu), vārpjamā ratiņa un citu rīku daļu nosaukumus, jau rastos bagātīgs materiāls tagadējo mašīnu daļu apzīmējumiem, krājot tautā lietotus apzīmējumus pie ēku pirmā vaiņaga (pirmo četru baļķu) iegrozīšanas tā, ka ēkas stūri iznāk 90 grādu lielā leņķī, vai atkal tā, ka viens stūris nestāv augstāku par citiem trim pakšiem, ievērojot, kādus nosaukumus tauta lieto, audeklu ieriešot stāvos, izkapti iesienot kātā, pa lielākai daļai varētu iztikt bez jaunradītiem vai vēl radāmiem vārdiem, ja kāds gribētu rakstīt par fiziku vai lauku iedalīšanu un izmērošanu» [9]. Kaut gan skaidrs, ka ar esošo vārdu apkopošanu vien nepietiks, tomēr pilnībā var piekrist, ka šāda materiāla pieejamība ļautu terminoloģijas veidotājiem plašāk izvēlēties idejas jaunu vārdu atvasināšanai, nepaļaujoties vienīgi uz kalku darināšanu un skaidrāk nošķirt radniecīgu, bet ne identisku jēdzienu apzīmējumus.

Pēc šīs publikācijas vairākos žurnāla «Austrums» 1894. un 1895. gada numuros atrodamas gan īsas paša M. Skurzīša piezīmes par atsevišķiem tautā lietotiem apzīmējumiem, ko viņš veidojis no iesūtītajiem materiāliem, gan citu autoru norādes, piemēram, rakstnieka, tulkotāja un žurnālista Friča Mierkalna (1873–1955) veidotais aužamo steļļu detaļu saraksts [10]. Turpmākajos gados periodiski publicētas ziņas par iesūtītajiem materiāliem, piemēram, kāda Indriksona vākums Lazdonā par vārpjamā ratiņa uzbūvi, audekla ieriešanu stellēs un vecā arkla detaļām [11] un RP Inženieru nodaļas studenta Aleksandra Vanaga (1873–1919) apkopotie zemkopības rīku nosaukumi no Liezēres [12]. Abos gadījumos iesūtītie vākumi plaši komentēti, papildinot ar paša M. Skurzīša apzinātajiem nosaukumiem. Grūti noteikt, vai šīs publikācijas apsīka zemas interesentu atsaucības dēļ, vai tādēļ, ka M. Skruzītis šai laikā pārtrauca sadarbību ar žurnālu, pilnībā pievērsdamies etnogrāfijas jautājumiem.

Analītisku pārskatu par latviešu grāmatniecību, noslēdzoties 19. gadsimtam, sniedza vēlākais grāmatizdevējs Ansis Gulbis (1873–1936), īpaši pievēršdamies tam, kā pagaidām trūkst: «Nevienā amatniecības arodā mums nav pilnīgu izdevumu, sevišķi tādu, no kuriem izmācījušies amatnieki varētu savā arodā zināšanas paplašināt. Galdniekiem, atslēdzniekiem, mašīnu meisteriem un mehāniķiem derētu vislabāk lokalizēt dažus vācu ilustrētus izdevumus, kuri arī ir reizā priekš pašmācīšanās. .. Kur latviešu amatniecības skolas atvēršana durvju priekšā, joprojām griežama vērība uz skolas grāmatu izdošanu jaunajai iestādei. Šiem uzņēmumiem varētu pieslieties izdevumi par tehniku, elektrotehniku, vienkāršu arhitektūru un mākslas rūpniecību» [13]. Šķiet, ka domas par plašāku iniciatīvu tehnisko zināšanu izplatīšanai latviešu sabiedrībā (kā īpašu mērķgrupu saredzot amatniekus un kvalificētākus strādniekus) vienlaikus nodarbināja daudzus tehnisko nozaru speciālistus, tomēr līdz praktiskam risinājumam to noveda rakstnieks un publicists Puriņu Klāvs. Latviešu kultūras vēsturē viņš labāk zināms kā ne visai veiksmīgs lugu autors un ilggadējs Raiņa (īstajā vārdā Jānis Pliekšāns; 1865–1929) oponents polemikās starp «Dienas Lapu» un viņa pārstāvēto konservatīvāko «Baltijas Vēstnesi», savukārt viņa nopelni tehniskās izglītības veicināšanā un terminoloģijā zināmi tikai retajam. Kaut gan materiālo grūtību dēļ viņš pat pēc ilgstošām arhitektūras studijām RP (1878–1889 ar pārtraukumiem) tā arī diplomu neieguva, tomēr nav šaubu, ka viņš jāuzskata par tehnisko nozaru lietpratēju.

Atbilstoši tolaik populārajai organizētās pašizglītības sistēmai viņš organizēja pēc vācu profesora O. Karnaka (*O. Karnack, ?-?*; vācu valodā to biežāk dēvēja par Karnaka-Hahfelda (*Karnack-Hachfeld*) sistēmu) principiem veidoto mācību vēstuli (vācu val. *Unterrichtsbriefe fuer Selbststudium*) tulkošanu un adaptēšanu latviešu valodā, lai latviešu strādnieki un amatnieki pašmācības ceļā varētu papildināt savas teorētiskās zināšanas. Tika iesāktas divas sērijas – «Būvskola» (3. attēls, 16. lpp.) un «Mašīnu būvskola», tās adresējot attiecīgi celtniecības nozarē vai mašīnbūves fabrikās nodarbinātajiem tautiešiem. Atbilstoši oriģināla iecerei periodiski iznāca neliela apjoma (līdz 32 lpp., vidēji 24 lpp.) numurētas burtnīcas ar teorētiskās vielas izklāstu, ko atbilstoši tematikai papildināja arī risināmi uzdevumi vai izvērsti zīmējumi uz atsevišķām lapām. Burtnīcas iznāca jauktā secībā, lai katras sērijas abonents varētu reizē apgūt vairākus mācību kursus, tomēr ievērojot secīgu virzību no vienkāršākā uz sarežģīto un no vispārīgā uz speciālo. Pavisam no 1901. līdz 1906. gadam «Būvskolas» sērijā iznāca 50, «Mašīnu būvskolas» sērijā – 49 burtnīcas. No tām abām kopīgas bija 34, kurās aplūkoti vispārīgi jautājumi (aritmētika; zīmētāja kantora zināšanas un ģeometriskā zīmēšana; algebra; planimetrija un

stereometrija; projekcijas mācība un zīmētāja ģeometrija; mehānika). Tikai «Būvskolas» lasītājiem tika paredzēti šādi ar dažādām celtnieku profesijām saistīti kursi: būvkonstrukcijas (mūrnieku darbi), namdaru darbi, galdnieku darbi un iekšēja izbūve un jumtu segšana (jumīku un skārdnieku darbi), «Mašīnu būvskolas» lasītājiem – mašīnu elementi, mašīnu zīmēšana un mašīnu būves materiāli.



3. attēls. «Būvskola» 7. burtnīcas (vēstules) vāks. Algebra I (1901).

Pasākuma finansēšanu sākotnēji nodrošināja mūrniekmeistara Frīdriha Zaļupes (?-?) ziedojums, vēlāk – RP absolvents (1885) arhitekts Konstantīns Pēkšēns (1859–1928). Lai gan izdevums, šķiet, līdzekļu trūkuma dēļ netika pabeigts, tomēr tas rosināja diskusijas par terminoloģiju, sastādītājam piesaistot nozaru speciālistus, bijušos RP / RPI studentus, viņu vidū Kārli Graudiņu (1863–1915, studējis Inženieru nodaļā (1884–1890)), Jāni Pauļevski (arī Pavļevskis; 1872–1922), studējis Inženieru nodaļā (1892–1902), jau minēto Aleksandru Vanagu (studējis Inženieru nodaļā (1891–1893, 1894–1897, Arhitektūras nodaļā (1898), kā arī RP Mehānikas nodaļas absolventu (1895) Didrihu Vidbergu (arī Vidbergs-Piķieris; 1864–?) un RPI Inženieru nodaļas absolventu (1908) Jūliju Kornetu (1878–1968). Uz izdevumu «Būvskola» ar norādi P. Kl. (Puriņu Klāvs) daudzviet atsaucas arī RPI Arhitektūras nodaļas absolvents (1906) arhitekts Augusts Malvess (1878–1951) savā «Tehniskajā vārdnīcā celtniecībai» (1931).

Rīgas Latviešu biedrība un latviešu tehniskā terminoloģija

Par pēdējo desmitu gadu tehnisko literatūru latviešu valodā RLB Zinību komisijas vasaras sapulcēs 1901. gada 13. un 14. jūnijā referēja D. Vidbergs. Viņš uzsvēra, ka šādu grāmatu esot ļoti maz (tostarp astoņas par vispārīgiem un sešas par speciāliem jautājumiem), tomēr viņaprāt ar nule aizsāktu Puriņu Klāva vēstuli izdevumu esot aizsākts jauns laikmets. To nepieciešamību diktējot pati dzīve, tāpēc, ka latvieši sen vairs neesot arāju tauta, jo «vesela ceturtda daļa no latviešiem pārtiekot no tirdzniecības un rūpniecības» [14]. Zemkopju zināšanas jau aktīvi izplatot gan laikraksti, gan grāmatas, ceļot zemkopju zināšanas, bet laiks to pašu darīt «arī rūpniecībā un amatniecībā, kur dominē ne latviešu meistari, bet vienkārši strādnieki», tādējādi «rūpes par tautas labklājību padara rūpniecības literatūras veicināšanu par mūsu pienākumu» [15]. Līdz šim tas maz darīts tādēļ, ka «tehnisku grāmatu izdošana savienota ar lieliem naudas izdevumiem, kamēr šādu grāmatu pircēju skaits nav visai liels un tamdēļ šādu grāmatu izdošanai grūti atrodami apgādātāji» [15].

Pēc šī D. Vidberga referāta nobrieda ideja, ka arī RLB vajadzētu plašāk iesaistīties saimnieciskā dzīvē, jo daudzi lielpilsētā dzīvojošie latvieši – gan uzņēmēji, gan darba ņēmēji – bija nodarbināti rūpniecībā. Tas pārliecinoši apgāz joprojām izplatīto mītu par latviešiem kā «arāju tautu», jo, kā norāda vēsturnieks Kaspars Kļaviņš, Latvija 20. gadsimta sākumā bija viena no industrializētākajām Eiropas daļām (pilsētu iedzīvotāju procents Latvijā bija tuvs tolaik visaugstākajam rādītājam, kas raksturoja Beļģijas sabiedrības struktūru) [16]. Tomēr atšķirība tāda, ka augošajam modernās zemniecības slānim bija gan savas ietekmīgas biedrības, gan stabilas preses tradīcijas, ko aizsāka rakstnieka, žurnālista Jura Mātera (arī Māteru Juris; 1845–1885) «Baltijas Zemkopis» (1875–1885) un līdz Pirmajam pasaules karam turpināja žurnāls «Zemkopis» (sāka iznākt 1893. gadā, ar pārtraukumiem iznākot līdz 1940. gadam), tad rūpniecībā nodarbinātiem šādu izdevumu un biedrību nebija. Šo vietu centās ieņemt pēc N. Puriņa ierosmes 1901. gadā izveidotā RLB Rūpniecības nodaļa, kuras viens no galvenajiem uzdevumiem būtu «grāmatu izdošana, lai izplatītu visādas teorētiskas un praktiskas tehniskas zināšanas» [17]. Šo grāmatu saturu veidotu nodaļas sēdē nolasītie referāti, kas perspektīvā ļautu veidot tematiskus rakstu krājumus, izsakot cerību, ka «mūsu tehniskās augstskolas studenti, sevišķi jau iz vecākiem kursiem, ņemtu jo dzīvu dalību pie Nodaļas darbiem, tiklab priekšnesumu izstrādāšanas, kā arī pie rakstu krājuma kuplināšanas» [18]. Par to noietu it kā nevajadzētu uztraukties, jo «vesela ceturtda daļa no Latviešiem pārtiekot no tirdzniecības un rūpniecības» [14].

Rīgas Latviešu biedrības Rūpniecības nodaļa

Jaunizveidotās Rūpniecības nodaļas sēdē 1901. gada 9. oktobrī A. Vanags nolasīja referātu par latviešu terminoloģiju tehnikā, uzsverot, ka grūtības tehnisku rakstu sastādītājiem bieži rodoties tādēļ, ka «latviešu valodā daudzkārt trūkstot tehnisku nosaukumu» [19]. Taču faktiski termini esot, tikai tie neesot pietiekami apzināti: «Praktiskā dzīvē tomēr mūsu amatnieki lietojot savā starpā tehniskus nosaukumu, tikai nu tie tehnikas literāriskiem darbiniekiem nereti neesot zināmi. Viņš tāpēc griežoties ar lūgumu pie Rūpniecības nodaļas biedriem, lai tie pēc iespējas krātu un vāktu Latviešu tehniskos nosaukumus, kurus tad varētu lietot rakstniecībā» [19]. Šī doma saskanēja ar iepriekš popularizēto M. Skurzīša domu, ka ne viss jārada no jauna, jo daudzkārt piemēroti apzīmējumi tautas valodā jau pastāv, vienkārši tie jāpaceļ terminu statusā.

Neskaidru iemeslu dēļ tomēr RLB Rūpniecības nodaļas darbība neizvērtās tik sekmīga kā cerēts (par to noteikti derētu plašāks pētījums), un savas darbības laikā 1905. gadā tika izdots viens vienīgs rakstu krājums, kurā ievietoti trīs raksti: RPI Ķīmijas nodaļas absolventa (1901) inženiera tehnologa Spriča Paegles (1876–1962) «Par kartupeļu izstrādāšanu», RPI Inženieru nodaļas bijušā studenta J. Pauļevska «Dzelzsbetona konstrukcijas» un P. Bērziņa, domājams, tolaik RPI Inženieru nodaļas studenta, vēlākā absolventa (1908) Pētera Bērziņa (1875–?) «Par ēku piepi» [20]. Visi trīs darbojās latviešu studentu korporācijā «Selonija».

1905. gada rudenī tika pieņemts lēmums izdot īpašu arodniecisku laikrakstu un pārvērsties par patstāvīgu Rūpniecības biedrību, šo nodomu īstenošanai izveidojot īpašu rīcības komisiju, kurā bez aktīvā arhitekta A. Vanaga vēl ietilpa ķīmiķis, RP Ķīmijas nodaļas absolvents (1893) Kārlis Roberts Vidiņš (1865–1909) un elektrotehniķis K. Zutis (?–?). Skaidrs, ka patstāvīgas biedrības izveide būtu ļāvusi iesākt plašāku darbību, jo RLB nodaļas statuss atbilstoši Statūtiem neļāva nedz uzņemties finansiālas saistības, nedz veidot līdzekļu uzkrājumus. Līdzīgu evolūciju 1908. gadā veica 1902. gadā izveidotā RLB Ārstniecības nodaļa, pārtopot par patstāvīgu Latviešu ārstu biedrību [21]. Ja ar Rūpniecības nodaļu tas īsti neizdevās, tad tas, iespējams, skaidrojams ar RLB uzticības krīzi latviešu sabiedrībā pēc 1905. gada revolūcijas dažu biedrības vadītāju, it īpaši advokāta Friča Veinberga (1844–1924), konservatīvās nostājas dēļ. Šī iemesla dēļ pēc 1906. gada sāka veidoties virkne citu latviešu sabiedrisko organizāciju, kas vismaz dažās jomās pārņēma agrākās RLB funkcijas.

4. attēls. J. Dravnieka
«Konversācijas
vārdnīcas» titullapa
(1893).

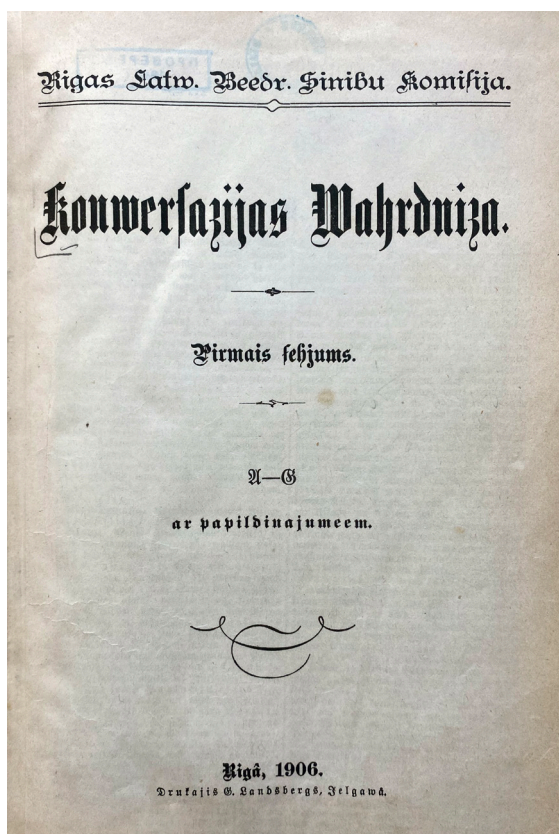


Tomēr bija viena terminoloģijas attīstības ziņā nozīmīga RLB iniciatīva, kas sekmīgi turpinājās un spēja apvienot dažādas politiskās pārliecības latviešus, proti, RLB Zinību komisijas «Konversācijas vārdnīca», kuras gaita aizsākās 1902. gadā. Pirmais mēģinājums dot latviešu sabiedrībai enciklopēdisku vārdnīcu saistīts ar leksikogrāfa un grāmatizdevēja Jēkaba Dravnieka (arī Draviņ-Dravnieka; 1858–1927) vārdu. Viņa izdevums ar pašapziņas pilnu nosaukumu titullapā «Konversācijas vārdnīca. Ar daudz mācītu latviešu palīdzību H. J. Dravnieka izdota» (4. attēls) sāka iznākt 1891. gada 1. februārī, iespēju robežās iesaistot daudzus pieejamos nozaru speciālistus, tostarp jau minēto M. Skruzīti (tiesa, teātra lietās), agronomu Jāni Bergu (1863–1927), RP inženierzinātnes studējušo redaktoru un statistiķi K. Graudiņu un RP Inženieru nodaļas studentu, vēlāko absolventu (1891) un Latvijas Universitātes (LU) rektoru Mārtiņu Bīmani (1864–1946). Lai gan no tehnikas vēstures viedokļa šis darbs nav plašāk analizēts, tomēr tajā atrodamie īsie šķirkļi un daudzie svešvārdu skaidrojumi noteikti deva impulsu arī tehniskās valodas attīstībai. Kad J. Dravnieka apgāda maksātne spējas dēļ «Konversācijas vārdnīcas» iznākšana 1898. gadā pēc 27. burtnīcas iznākšanas apstājās (pavisam iznāca 986 lpp. ar aizsāktu šķirkli «Kristjans» jeb ne vairāk kā divas piektdaļas no iecerētā apjoma), jautājums par šāda izdevuma vajadzību vairs nebija apspriežams, diskusijas bija par to, kā labāk to paveikt [22].

Diskutējot par šādas vārdnīcas lomu, minētais K. Graudiņš uzsvēra, ka bez parastās enciklopēdijām raksturīgās izziņošās funkcijas un izvērstām ziņām par vietējo ģeogrāfiju, dabu un sabiedrību latviešu sabiedrībā tai ir vēl viena būtiska papildu loma, jo «dažnedažādas zinības latviešu valodā izliktas nevis pašu šo zinību, bet valodas dēļ (tā saukto tehnisko terminu), pie kam šīs pašas zināšanas arī nava palikušas gluži neievērotas» [23]. Viņš izvērta domu par terminu

popularizēšanu enciklopēdijā: «.. Daudzas zinības un mākslas tikai tagad sāk vairāk pie mums piekopt latviešu valodā un vajadzīgie termini tikai tagad nodibinājušies. Bet šos terminus pārzin tikai paši speciālisti un arī tiem dažreiz šis tas trūkst, īpaši jauniem iesācējiem, kādēļ nepieciešami vajadzīgs viņus sakopot kādā rokas grāmatā nevien priekš pašiem speciālistiem, bet arī priekš vienkāršiem lasītājiem». No terminoloģijas attīstības viedokļa neesot svarīgi, vai šķirkļi veidoti patstāvīgi, vai ar grozījumiem tulkoti no citām valodām [23].

Lēmumu par jaunas enciklopēdijas izdošanu RLB Zinību komisija pieņēma 1902. gada 1. novembrī, atvēlot gadu sagatavošanās darbiem [24]. Vārdnīcas kultūrālos mērķus un tās nepieciešamību aprakstīja pedagogs, dzejnieks, literatūrkritiķis un literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts (1865–1929): «Latvietis savā dienas gaitā uzduros uz daudz priekšmetiem un parādībām, ko nevien interesanti, bet taisni vajadzīgs izprast. .. Viņam vajadzīgs zinātnisks padoms, ja viņš grib apzinīgi rīkoties. .. Svarīgi, lai par katru lietu, kas nāk priekšā, būtu pareizs nojēgums» [25].



5. attēls. Konversācijas vārdnīcas titullapa. 1. sējums ar papildinājumiem (1906).

Pilnā apjomā darbu pie konversācijas vārdnīcas RLB plānoja sākt 1904. gadā, tomēr Rīcības komisija vēlējās, lai 1. burtnīca iznāktu jau 1903. gada nogalē. 1903. gada septembra vidū tika nosaukti nodaļu vadītāji, bijušie RP / RPI studenti, tostarp zemkopībā – RP Lauksaimniecības nodaļas absolvents (1890) agronoms Jānis Mazvērsīts (1866–1943), inženieru lietās – RPI Inženieru nodaļas absolvents (1898) inženieris Mārtiņš Robs (1874–1947), tirdzniecībā – RPI Komercijas nodaļas absolvents (1896), RPI docētājs Ernests Birkhāns (1872–1941), kā arī rakstā jau minētie «politehniķi»: ķīmijā – K. R. Vidiņš; mašīnu inženieru lietās – D. Vidbergs; būvniecībā – J. Pauļevskis [26]. Ne visi minētie nozaru speciālisti kļuva par ilglaicīgiem vārdnīcas līdzstrādniekiem, tādēļ būtiski minēt arī virkni citu, piemēram, RP / RPI studentus: Jāni Asaru (1877–1908; glezniecība, ķīmija, cittautu rakstniecība); K. Graudiņu (būvniecība); inženieri Jūliju Benšonu (1873–1949; matemātika un tehnika); RPI Inženieru nodaļas studentu Jāni Beitānu (1882–1954; tehnika), kā arī RP / RPI absolventus: teologu un komercizglītības virzītāju RPI Komercijas nodaļas absolventu (1904) Vili Olavu (līdz 1890 – Plute; 1867–1917; vēsture); tautsaimnieku RPI Komercijas nodaļas absolventu (1903) Jāni Ozolu (1878–1968; tirdzniecība); RPI Arhitektūras nodaļas absolventu (1908) arhitektu Mārtiņu Nukšu (1878–1942; arhitektūra un glezniecība); RPI Komercijas nodaļas absolventu (1911) tautsaimnieku Paulu Ašmani (1881–1952; tirdzniecība); RPI Ķīmijas nodaļas absolventu (1913) Augustu Ķešānu (1881–1954; ķīmija); RPI Inženieru nodaļas absolventu (1908) inženieri Jūliju Kornetu (1878–1968; tehnika) un RPI Arhitektūras nodaļas absolventu (1906) A. Malvesu (arhitektūra). Guvuši pieredzi, vairāki no viņiem vēlāk, 1919. gadā, iesaistījās Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas darbā, savukārt profesors A. Ķešāns pat nodrošināja garīgo pēctecību starp RLB konversācijas vārdnīcas veidotājiem un Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisiju, 1946. gadā kļūdamas par tās Tehnisko zinātņu apakškomisijas pirmo vadītāju.

Lai gan konversācijas vārdnīcas sagatavošana ieilga gan līdzstrādnieku mainības, gan Pirmā pasaules un tam sekojošā Neatkarības kara dēļ, tomēr ar Kultūras fonda atbalstu 1921. gadā darbs tika novests līdz galam, prasot 18 gadus plānoto sešu gadu vietā (arī apjoms bija pieaudzis no 72 līdz 99 burtnīcām) [27]. Turklāt būtiski, ka šī līdz galam novestā konversācijas vārdnīca kļuva par darbu, ar kuru kā autoritatīvāko terminu avotu varēja rēķināties gan valsts pārvaldē iesaistītie darbinieki, gan arī jaundibinātās LU docētāji.

Citas organizācijas un to saistība ar latviešu tehnisko terminoloģiju

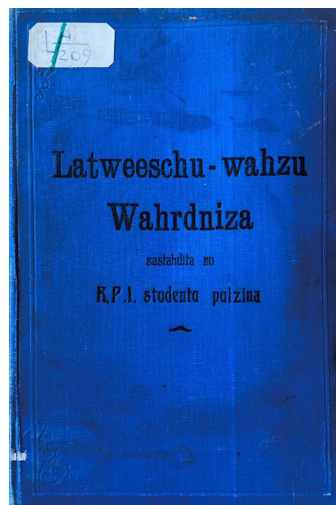
Pēc 1905. gada revolūcijas aktīvi veidojās vairākas citas daudzskaitlīgas latviešu sabiedriskās organizācijas, apvienojot to sabiedrības daļu, kas nebija apmierināta ar Rīgas Latviešu biedrības konservatīvo nostāju. Viena no šādām organizācijām bija 1906. gadā dibinātā Baltijas Tehniskā biedrība, kas par savu mērķi izvirzīja tehnisku zināšanu izplatīšanu un rūpniecības veicināšanu [28]. Biedrības nosaukumā vārds «Baltijas minēts tālaika apstākļu dēļ, jo cara varasiestādes nebūtu pieļāvušas vārda «Latvija» lietošanu līdzīgi kā tas bija ar tagadējo valsts himnu, ko tolaik atļāva dziedāt ar vārdiem «Dievs, svētī Baltiju». Šī biedrība rīkoja trīsgadīgus vakara kursus amatniekiem, kuros «māca mašīnu zīmēšanu, aprēķināšanu, pasniedz zināšanas par sutas mašīnām, motoriem, elektrību – ar to piemērodamies vietējās rūpniecības un amatniecības prasībām» [28]. Kursi notika latviešu valodā, tāpēc saprotama bija biedrības ieinteresētība terminoloģijas izkopšanā. Terminu apkopošanu uzņēmās inženieris Kārlis Marovskis (no 1926 – Brežģis; 1885–1958), kurš pildīja arī biedrības bibliotekāra pienākumus.

1908. gada 29. februārī tika nodibināta Latviešu izglītības biedrība, kuras mērķi bija «rūpēties par latviešu tautas izglītību un kulturelu attīstību, mācot un audzinot jaunatni un izplatot tautā derīgas zināšanas un prasmes» [29]. Šajā biedrībā jau pirms Pirmā pasaules kara tika izveidota terminoloģijas komisija, ko vadīja advokāts Alfrēds Čikste (1871–1958) [30]. Diemžēl par šīs komisijas paveikto līdz Pirmajam pasaules karam plašāku ziņu trūkst, turklāt tās esamība nav atspoguļota ikgadējos darbības pārskatos par laiku no 1908. līdz 1914. gadam, kas varētu liecināt par tās neformālo raksturu. No aplinkus avotiem noskaidrojams, ka tajā bez A. Čikstes vēl darbojušies RPI absolventi inženieri J. Kornets un Alfrēds Razums (1880–1929; absolvējis Inženieru nodaļu (1909)) un arhitekts A. Vanags [31].

Tieši terminu trūkums nereti kavēja daudzus potenciālos autorus rakstīt latviešu valodā par dažādiem tehnikas jauninājumiem, turklāt apstākļos, kad «katris zinātnisko grāmatu sastādītājs un tulkotājs zinātniskos nosaukumus darina pēc saviem ieskatiem, šai ziņā izceļas lielas jukas» [32]. Apsveicami esot dažādu biedrību centieni ar godalgām veicināt zinātnisku grāmatu un skolas mācību grāmatu sacerēšanu un tulkošanu, bet īpaši vēlama būtu vācu-krievu-latviešu zinātniski tehniska vārdnīca: «Šādai vārdnīcai būtu liela nozīme priekš ikkatra inteliģenta latvieša, kas gribētu to zināt, kā rakstīt jeb tulkot. Šinī ziņā tāda vārdnīca var spēlēt lielu lomu priekš latviešu kultūras pacelšanas, bet grūti gan ticams, ka mums latviešiem drīzumā šāda vārdnīca radīsies» [32].

Kad 30 gadu pēc K. K. Ulmana un Gustava Bražes (1802–1883) sastādītās vācu-latviešu vārdnīcas 1910. gadā nāca apjomīgā J. Dravnieka vārdnīca, tad presē atkal aizsākās diskusijas par terminu trūkumu latviešu valodā. Atvairīdams pārmetumus, J. Dravnieks uzsvēra, ka izmantojis gan konversācijas vārdnīcas šķirkļos lietotos vārdus, gan arī iespēju daudziem tās līdzstrādniekiem tieši prasīt padomu. No konsultantiem, kas viņam vairāk palīdzējuši, vārdnīcas priekšvārdā īpaši izcelts A. Vanags. Raksturojot savas grūtības, viņš skaidroja: «.. Kas nav nodarbojies gar vārdnīcas sastādīšanu, tam nav ne jausmas, cik daudz mums vēl terminu trūkst! Izdomāt vārdus jau nebūtu grūti, bet vārdnīcas uzdevums, kā K. Milenbahs man pareizi izskaidroja, ir: dot tādus vārdus, kuri tautas mutē vai literatūrā lietoti, bet nevis dot izdomātus, vēl nekur nelietotus. Tātad labošanās šai ziņā sagaidāma tikai, kad mums radīsies plašāka zinātniska literatūra» [33]. Līdzīga nozīme bija arī J. Dravnieka krievu-latviešu vārdnīcai, kas klajā nāca 1913. gadā.

Vajadzība pēc vispusīgi attīstītas, saskaņotas un niansētas visdažādāko nozaru terminoloģijas tika uzlūkota par svarīgu priekšnoteikumu tautas vispusīgai kulturālai attīstībai. Zīmīgs šai ziņā ir ieraksts Raiņa dienasgrāmatā 1912. gada 2. februārī, kurā viņš reizē ar ideju par latviešu augstskolu ārzemēs, norāda, ka sekmīgai tautas attīstībai tāpat nepieciešams arī zinātnisks žurnāls un «mācītas biedrības terminoloģijas nodibināšanai» [34].



6. attēls. Grāmatas «Latviešu-vācu vārdnīca līdz ar svešvārdu paskaidrojumiem sastādīta no R. P. I. studentu pulciņa» vāks (1914).

Tagad pienācis laiks pievērsties kādam leksikogrāfiskam izdevumam («Latviešu-vācu vārdnīca līdz ar svešvārdu paskaidrojumiem sastādīta no R. P. I. studentu pulciņa». Rīga, L. P. Vītola apgādībā, 1914, 288 lpp.,

6. attēls, 23. lpp.), kurš, ļoti iespējami, nekorekti saistīts ar RPI studentiem. Jāteic, ka par šo izdevumu atrodama visai skopa informācija gan latviešu leksikogrāfijas vēstures apskatos, gan vispār presē, turklāt raksta autoram nav izdevies uziet nekādas tuvākas ziņas par šāda iespējama pulciņa esamību, nemaz nerunājot par tā sastāvu. Šādas ziņas nesniedz arī izdevējs, priekšvārdā norādot, ka vajadzība pēc šādas vārdnīcas ir liela, jo pēdējā vārdnīca ar šādu valodu virzienu nākusi klajā 1879. gadā, tādēļ uzskatāma par ļoti novecojušos [35].

Raksturojot šo izdevumu, tā jāuzskata par jaukta tipa vārdnīcu, jo tajā daļai latviešu vārdu (it īpaši aizguvumiem) bez atbildes vācu valodā dots arī skaidrojums latviešu valodā, piemēram, «abonements – iepriekšēja samaksa par laikrakstiem, pusdienām, teātra izrādēm u. t. t., *das Abonnement*; afērists – piedzīvojumu meklētājs, šaubīgs veikalnieks, krāpnieks, *der Affairist*; atoms – pamatviela, kura ir tik niecīga, ka nav vairs dalama, *der Atom*».

Recenziju un reizē arī atmaskojošu rakstu par šo vārdnīcu sniedzis kāds kompetents vērtētājs, kas parakstījis ar iniciāļiem J. V. Raksta sākumā viņš, nenoliegdams šādas vārdnīcas aktualitāti, pauž pārsteigumu par šī izdevuma parādīšanos, jo bijis zināms, ka «neviens no mūsu valodniekiem nestrādā pie kādas praktiskas vārdnīcas sastādīšanas» [36]. Turklāt pārsteigums esot divkārtš: pirmkārt, tāpēc, ka to izdevis Vītols, kam grāmatnieku aprindās esot naudas rausēja slava («kurš ar saviem Lautenfelda jeb Rautenfelda romāniem tikpat lieliski sajūsmināja visas Rīgas ķēkšas»), bet, otrkārt, ka vārdnīcas veidotāji esot studenti, jo «tas nu nevar būt vienas dienas, pat viena gada darbs» un to «visā klusumā paveikuši Rīgas politehnikas studenti», kaut tajā nav valodniecības fakultātes [36]. Analizēdams vārdu izvēli sīkāk (tajā trūkst, piemēram, aina, glezna, sadursme, tieksme, attiecība, lopkopība, mājsaimniecība, tautsaimniecība, tautskola, kuļmašīna, atspere, burtlicis), recenzents norāda, ka studentiem nāktos «nopietni protestēt pret sava vārda nelietīgu valkāšanu un sava goda apgānīšanu» [36]. Šķiet, ka nav pamata šādu vērtējumu uzskatīt par pārlietu skarbu.

Secinājumi

RPI Mehānikas nodaļas absolvents (1913) lauksaimniecības tehnikas speciālists Arvīds Lepiks (1889–1965) referātā I Latvijas inženieru un tehniķu konferencē 1921. gadā devis trāpīgu vērtējumu par tehnisko nozaru speciālistu paveikto terminoloģijas laukā: «Senākos laikos politiskā atkarība, sašaurinādama latviešu valodas izlietošanas iespējamības, nospieda arī katru vajadzību pēc speciālās tehniskās latviešu literatūras, tomēr arī tad parādījās darbi, lai arī tulkojumi,

piemēram, «Mašīnbūvskola» un «Būvskola», kuriem vēl tagadējie gadi plašuma ziņā nav varējuši līdzīgus uzrādīt. Toreiz katra tehniski jeb vispār speciela darba tulkotājs bija tanī pat reizē arī tehniskās terminoloģijas nodibinātājs, jo šis lauks bija pilnīgi neizkopts, un katram, kas tautai gribēja sniegt tehnisku darbu, vajadzēja palikt par terminoloģijas pionieri» [37].

Kopumā var apgalvot, ka latviešu tehniskā terminoloģija, ņemot vērā tās lietojuma ierobežojumus, bija pietiekami izveidojusies un nostabilizējusies, lai pēc neatkarīgas valsts izveides īsā laikā varētu sākt sekmīgi funkcionēt gan lietvedībā, gan arī būt par mācību valodu gan LU tehniskajās fakultātēs, gan vidējās tehniskās mācību iestādēs. To nodrošināja gan iepriekšējo paaudžu tehnisko speciālistu veikums, gan lielais dažādu nozaru latviešu inženieru daudzums. Inženieru vidū vairums bija RP / RPI studenti vai absolventi, kas darbojās arī RLB [38].

ATSAUCES

- [1] **Baltiņš, M., Liepa, D., Rūmniece, I.** Komisijas latviešu valodas vēsturē: maz vai daudz? *Valodas prakse: Vērojumi un ieteikumi. 11.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 115.–135. lpp.
- [2] **Alunāns, J.** Elektro-magnetīga tālrakstītava jeb telegrafs. *Sēta, daba, pasaule.* 1. grāmata. Tērbata, 1860, 60.–67. lpp.
- [3] Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu-desmits, 1868–1878. Rīga: pie Pūcīšu Ģederta komisijā, 1878, 246 lpp.
- [4] **Valdemārs, K.** Русско-латышско-нѣмецкій словарь = Kreewu-latweeschu-wahzu wardnize = Russisch-Lettisch-Deutsches Wörterbuch. Москва: Министерство народного просвещения, 1872, 687 lpp.
- [5] **Ulmann, C.C., Brasche, G.** Lettisches Woerterbuch. I. Riga: Leipzig: Verlag von H. Brutzer & Co, 1872, 374 S.
- [6] **[Tomsons, R.]** Bezorganiska ķēmija. *Darbs*, 1875. gada 6. jūnijs, Nr. 8, 94.–97. lpp.
- [7] **[Tomsons, R.]** Bezorganiska ķēmija. *Darbs*, 1875. gada 13. jūnijs, Nr. 9; 20. jūnijs, Nr. 10; 4. jūlijs Nr. 12; 11. jūlijs Nr. 13; 18. jūlijs Nr. 14; 25. jūlijs Nr. 15; 1. augusts Nr. 16; 8. augusts Nr. 17; 15. augusts Nr. 18; 22. augusts Nr. 19; 5. septembris Nr. 21; 12. septembris Nr. 22; 19. septembris Nr. 23; 26. septembris Nr. 24; 3. oktobris Nr. 25; 10. oktobris Nr. 26; 17. oktobris Nr. 27; 24. oktobris Nr. 28; 31. oktobris Nr. 29; 7. novembris Nr. 30; 14. novembris Nr. 31; 1876. gada 19. marts, Nr. 11; 26. marts Nr. 12; 9. aprīlis Nr. 14; 30. aprīlis Nr. 17; 4. jūnijs Nr. 20.–21; 11. jūnijs Nr. 22.
- [8] **Ķešāns, A.** Latvju zinātne. 28. Ķīmija. *Latviešu konversācijas vārdnīca.* 11. sējums. Latvija – Laubana. Rīgā: A. Gulbja apgādībā, 1934–1935, 22456.–22467. sleja.
- [9] **Skruzīts, M.** Tehnisku nosaukumu lietā. *Austrums*, 1894. gada 1. augusts, Nr. 8., 176. lpp.

- [10] **Mierkalns, F.** Tehnisko nosaukumu lietā. *Austrums*, 1894. gada 1. novembris, Nr. 11, 439.–440. lpp.
- [11] **Skruzīts, M.** Tehnisku nosaukumu lietā. *Austrums*, 1895. gada 1. janvāris, Nr. 1, 83.–84. lpp.
- [12] **Skruzīts, M.** Tehnisku nosaukumu lietā. *Austrums*, 1895. gada 1. februāris, Nr. 2, 170.–172. lpp.
- [13] **Gulbis, A.** Grāmatu tirdzniecība Baltijā un pie latviešiem. *Austrums*, 1900. gada 1. septembris, Nr. 9, 846.–852. lpp.
- [14] Zinību Komisijas ārkārtējās sapulces 13. un 14. jūnijā. *Austrums*, 1901. gada 1. jūlijā, Nr. 7, 664.–667. lpp.
- [15] **Vidbergs, D.** Pārskats par tehnisku literatūru no 1889. līdz 1901. gadam. *Baltijas Vēstnesis*, 1901. gada 30. jūnijs, Nr. 146, 1.–2. lpp.; 3. jūlijs, Nr. 148, 1. lpp.
- [16] **Kļaviņš, K.** Apstāvēšana. Rīga: Mansards, 2009. 182 lpp.
- [17] 33. gada-pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem 1901. gadā, savienots ar šā gada biedru listi. Rīgā, 1902, 47 lpp.
- [18] r. Rīgas Latviešu Biedrības Rūpniecības nodaļas [pēdējā priekšniecības sēdē]. *Baltijas Vēstnesis*, 1901. gada 28. septembris, Nr. 223, 3. lpp.
- [19] Rīgas Latviešu Biedrības Rūpniecības nodaļas [otrā mēneša sapulce]. *Baltijas Vēstnesis*, 1901. gada 24. oktobris, Nr. 243, 2. lpp.
- [20] *Rīgas Latviešu biedrības Rūpniecības nodaļas Rakstu krājums*. Rīga, 1905, 68 lpp.
- [21] **Viksna, A.** Latvijas Ārstu biedrība: atskats un apskats : 1822-1939-1988-2013. Rīga: Medicīnas apgāds, 2013, 20.–21. lpp.
- [22] **Baltiņš, M.** Jēkaba Dravnieka Konversācijas vārdnīcā (1891–1898) lietotie termini: vecmodīgi vai mūsdienīgi? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 5. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 65.–74. lpp.
- [23] **Graudiņš, K.** Vēl kāds vārds mūsu konversācijas vārdnīcas lietā. *Austrums*, 1899. gada 1. janvāris, Nr. 1, 72.–73. lpp.
- [24] Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā. *Rīgas Avīze*, 1902. gada 2. novembris, Nr. 92, lpp.
- [25] **Zeiferts, T.** Latviešu konversācijas vārdnīca. *Austrums*, 1903. gada 1. maijs, Nr. 5, 321.–323. lpp.
- [26] Konversācijas vārdnīcas lietā. *Balss*, 1903. gada 17. septembris, Nr. 38, 3. lpp.
- [27] **A.** Konversācijas vārdnīca. *Latvis*, 1921. gada 7. decembris, Nr. 82, 5. lpp.
- [28] Baltijas tehniskā biedrība. *Zemkopis*, 1913. gada 10. jūlijs, 31. lpp.
- [31] Ātrā nāvē miris Latvijas dzelzsceļu būvētājs, inž. Alfrēds Razums. *Jaunākās Ziņas*, 1929. gada 2. oktobris, Nr. 223, 16. lpp.
- [32] **Apolonijs.** Zinātnisko nosaukumu trūkums latviešu valodā. *Rīgas Apskats*, 1908. gada 20. septembris, Nr. 219, lpp.
- [33] **Dravnieks, J.** Vēlreiz vāc.-latv. vārdnīcas lietā. *Dzimtenes Vēstnesis*, 1910. gada 13. maijs, Nr. 108, 6. lpp.
- [34] **Rainis.** Dienasgrāmatas un piezīmes. *Rainis. Kopoti raksti*. 24. sējums. Rīga: Zinātne, 1986, 597.–598. lpp.

- [35] Priekšvārds. Latviešu-vācu vārdnīca līdz ar svešvārdu paskaidrojumiem sastādīta no R.P.I. studentu pulciņa. Rīga: L. P. Vītola apgādībā, 1914, 3. lpp.
- [36] **J. V.** Latviešu-vācu vārdnīca līdz ar svešvārdu paskaidrojumiem sastādīta no R.P.I. studentu pulciņa. Rīga, L.P. Vītola apgādībā, 1914, 288 lpp. [recenzija]. *Latvija*, 1914. gada 18. janvāris, Nr. 14, lpp.
- [37] **Lepiks, A.** Jaunā tehniskā terminoloģija. I. *Latvijas inženieru un tehniķu konferences darbi. Konference notika Rīgā 18.–20. augustā 1921.* Rīgā: Inženieru un tehniķu kongresa birojs, 1922, 202.–205. lpp.
- [38] **Zigmunde, A., Pozemkovska M.** The role of the Riga Latvian Society in the life of students and graduates of Riga Polytechnicum / Riga Polytechnic Institute (1862–1919). *History of Engineering Sciences and Institutions of Higher Education*, 2018, vol. 2, p. 24–44.

ILUSTRĀCIJU AVOTI

1. attēls. Latvijas Nacionālā bibliotēka (turpmāk – LNB).
2. attēls. LNB.
3. attēls. LNB.
4. attēls. LNB.
5. attēls. LNB.
6. attēls. LNB.



MĀRIS BALTIŅŠ, *Dr. habil. med.* (1995), is the Director of the State Language Centre of Latvia, Head of the Terminology Commission of the Latvian Academy of Sciences, and Research Associate of the University of Latvia. His academic interests are related to the history and practice of terminology in Latvian as well as the history of higher education in Latvia. He is the author of many publications, incl. 6 books.

Adress: Purva iela 12, Suži, LV-1024, Ropažu novads
E-mail: maris.baltins@vvc.gov.lv

Māris Baltiņš

Contribution of Latvian Technical Intelligentsia to Development of Terminology until the Establishment of the Republic of Latvia

The article considers the development of technical terminology in the Latvian language until the proclamation of the independent state of Latvia in 1918. The activists of the National Awakening became the first creators of technical terminology, describing current technical innovations as, for example, *Juris*

Alunāns (1832–1864) did in 1860 for the telegraph. The need for technical terms became apparent after the Second Baltic Agricultural Exhibition when difficulties arose in describing the showcased exhibits in Latvian. Significant steps in the development of terminology were made on the initiative of student *Mikus Skruzītis* (also *Skruzišu Mikus*; 1861–1905), who suggested collecting frequently used names of parts of various simple devices, and the initiative of *Nikolajs Puriņš* (also *Puriņu Klāvs*; 1858–1935) to publish self-education materials in construction («*Būvskola*» or Building School) and mechanical engineering («*Mašīnu būvskola*» or Machine Building School). As the proportion of Latvians employed in the industry and the number of persons who received technical education increased, the need to establish organizations that would take care of both technical education in Latvian and the coinage of the necessary terms became more apparent. The Baltic Technical Society (1906) and the Latvian Educational Society (1908), which established their own terminology committees, deserve special recognition. Encyclopaedic dictionaries were also important for the systematization of terminology, especially the conversational dictionary published by the Knowledge Committee of Riga Latvian Society (1903–1921). The research was carried out within the project «*Mūsdienu latviešu valodas lietojums un attīstība*» (Research on Modern Latvian Language and Development) of the National Research Program of the Latvian Council of Science (No. VPP-LETONIKA-2022/1-0001).

Keywords: Latvian language, technical terminology, National Revival, Riga Polytechnic Institute, conversation dictionaries.